

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL FRAMEWORK FOR ENSURING CIVIL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Шейбут Д.В., к.ю.н., доцент кафедри національної безпеки,
Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»,
ORCID ID: 0009-0003-0434-0985

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правових засад забезпечення цивільного судочинства в Україні в умовах воєнного стану, що передбачає адаптацію судової системи до нових викликів шляхом перегляду нормативно-правового регулювання, модернізації організаційних механізмів та впровадження цифрових технологій. Аналіз здійснено на основі вітчизняної законодавчої бази, що включає Конституцію України, Закон «Про правовий режим воєнного стану» та процесуальне законодавство, яке регламентує діяльність судів у кризових умовах. У дослідженні враховувано сучасну судову практику, що свідчила про необхідність вдосконалення процесуальних норм, спрямованих на підвищення оперативності та доступності судового процесу для позивача, відповідача та інших учасників цивільних справ.

Виявлено, що особливості функціонування судової системи в умовах воєнного стану полягають у необхідності забезпечення безперебійної роботи судів при збереженні високих стандартів правосуддя, що передбачає не лише перерозподіл ресурсів та зміну графіків роботи суддів, а й комплексне реформування організаційних процесів. Запровадження цифровізації, включаючи розвиток електронного суду та дистанційних технологій, дозволило частково вирішити проблему доступу до суду та підвищити ефективність досудового розгляду справ. Водночас з'ясовано, що існуючі процесуальні норми не завжди відповідають умовам воєнного стану, що створює правові колізії, ускладнює збір доказів та взаємодію між сторонами судового процесу.

З'ясовано, що ефективність правосуддя в умовах воєнного стану значною мірою залежить від здатності судової системи до адаптації, що включає реформування традиційних процедур судового розгляду та впровадження нових підходів до організації судового процесу. Застосування дистанційних технологій, зокрема проведення судових засідань у форматі відеоконференцій, сприяло скороченню часу на розгляд цивільних справ та створило передумови для мінімізації ризиків, пов'язаних із фізичною безпекою учасників процесу.

Обґрунтовано необхідність удосконалення адміністративно-правових механізмів регулювання цивільного судочинства в умовах воєнного стану шляхом внесення змін до процесуального законодавства, спрямованих на підвищення ефективності судового процесу та захисту прав людини. Запропоновано розробку спеціалізованих процедур, які враховували б специфіку роботи судів у надзвичайних умовах, зокрема щодо адаптації норм доказового права, оптимізації процесуальних строків та запровадження стандартів цифрової безпеки судових рішень.

Ключові слова: справедливе судочинство, суд, докази, доказова база, сторони, учасники, позивач, відповідач, цивільні справи, цивільне судочинство, процесуальні аспекти, судові засідання, досудовий розгляд справ, процесуальний кодекс, судовий процес, судовий розгляд справ, судові рішення, процесуальні норми, цифровізація, судова система, електронний суд.

The article is devoted to the study of the administrative and legal framework for ensuring civil proceedings in Ukraine under martial law, which involves adaptation of the judicial system to new challenges by revising the legal framework, modernising organisational mechanisms and introducing digital technologies. The analysis is based on the national legislative framework, including the Constitution of Ukraine, the Law on the Legal Regime of Martial Law, and procedural legislation regulating the operation of courts in crisis conditions. The study takes into account the current judicial practice, which demonstrates the need to improve the procedural rules aimed at increasing the efficiency and accessibility of the court process for the plaintiff, defendant and other participants to civil cases.

The author reveals that the peculiarities of the functioning of the judicial system under martial law are the need to ensure the smooth operation of courts while maintaining high standards of justice, which involves not only redistribution of resources and changes in judges' work schedules, but also comprehensive reform of organisational processes. The introduction of digitalisation, including the development of e-courts and remote technologies, has partially solved the problem of access to court and increased the efficiency of pre-trial proceedings. At the same time, it was found that the existing procedural rules do not always meet the conditions of martial law, which creates legal conflicts, complicates the collection of evidence and interaction between the parties to the trial.

It is established that the effectiveness of justice under martial law largely depends on the ability of the judicial system to adapt, which includes reforming traditional court procedures and introducing new approaches to the organisation of court proceedings. The use of remote technologies, in particular, videoconferencing, has helped to reduce the time for consideration of civil cases and created the preconditions for minimising the risks associated with the physical safety of participants to the proceedings.

The author substantiates the need to improve the administrative and legal mechanisms for regulating civil proceedings under martial law by amending the procedural legislation aimed at improving the efficiency of the judicial process and protection of human rights. The author proposes to develop specialised procedures which would take into account the specifics of the work of courts under emergency conditions, in particular, the adaptation of the rules of evidence, optimisation of procedural time limits and introduction of digital security standards for court decisions.

Key words: fair trial, court, evidence, evidence base, parties, participants, plaintiff, defendant, civil cases, civil proceedings, procedural aspects, court hearing, pre-trial proceedings, procedural code, trial, trial proceedings, court decisions, procedural rules, digitalization, judicial system, electronic court.

Актуальність теми дослідження. Нагальність дослідження адміністративно-правових засад цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні обумовлена низкою сучасних викликів, з якими стикається наша держава. Адже воєнний стан вимагає оперативної адаптації правового регулювання, що спричиняє необхідність перегляду та вдосконалення процесуальних норм, гарантує захист прав людини та забезпечує справедливе судочинство. Водночас, надзвичайні умови підвищують значення забезпечення доступу до суду для всіх учасників процесу,

зокрема позивачів та відповідачів, а також створення надійної доказової бази, що підтверджує правомірність судових рішень.

В умовах воєнного стану традиційна організація роботи судової системи зазнає значних змін, тому впровадження сучасних технологій, таких як електронний суд та цифровізація судочинства, набуває особливої актуальності. Технології не лише сприяють оперативному розгляду цивільних справ, але й дозволяють зберегти прозорість і ефективність судового процесу, незважаючи на

зовнішні обмеження. Дослідження спрямоване на визначення та впровадження нових адміністративно-правових рішень, що забезпечують баланс між оперативністю реагування на виклики воєнного стану та дотриманням основних принципів справедливості, є надзвичайно важливим для збереження верховенства права в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд публікацій дослідників свідчить, що проблема функціонування судової системи в умовах воєнного стану розглядається, переважно, в аспекті адаптації процесуальних норм, забезпечення доступу до суду та цифровізації судочинства. Увага науковців (Морозова К. Д., Паскар А., Барабаш О. О., Смокович М. І., Щербак С. В., Кожевникова А. В., Коверзнев В. О., Шеремет О. С., Владікін О. Н., Білоусова К. В., Кісіль А. В., Киргізова В. С., Сібільов Д. М.) зосереджена на вдосконаленні доказового процесу, використанні електронного суду та захисті прав учасників процесу, однак питання ефективності досудового розгляду та гнучкості процедур в умовах надзвичайного стану потребують подальших досліджень.

Мета дослідження – визначення та аналіз адміністративно-правових засад цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні.

Основний зміст дослідження. Нормативно-правова база цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні формується на основі Конституції України [1], Закону «Про правовий режим воєнного стану» [2] та низки інших нормативних документів, що встановлюють правові засади функціонування судової системи, гарантують забезпечення принципів справедливості та законності, а також визначають механізми захисту прав людини в надзвичайних умовах, коли державні органи мають оперативно реагувати на зміни у безпековій ситуації та забезпечувати безперебійність судового процесу. Нормативні акти, які враховують як загальні принципи державного устрою, так і особливості правового регулювання в умовах підвищеного ризику, дозволяють не лише організувати ефективну роботу судів, а й створити підґрунтя для оперативної адаптації процесуальних норм з метою забезпечення доступу до суду для всіх учасників процесу, що має безпосередній вплив на формування надійної доказової бази та забезпечення справедливості при прийнятті судових рішень.

Суттєва роль законодавства у забезпеченні справедливості та організації роботи судової системи під час воєнного стану полягає в тому, що нормативні акти створюють правову основу для розробки та впровадження механізмів, які дозволяють судовим органам адаптуватися до нових умов функціонування, забезпечуючи збереження процесуальних гарантій, що вимагають ретельного аналізу і врахування специфічних аспектів воєнного стану при формуванні процесуальних норм [3]. Законодавство виступає ключовим інструментом, який сприяє системній оптимізації правового регулювання, забезпечуючи своєчасну реакцію на виклики сучасності через встановлення чітких правил взаємодії між учасниками судового процесу та організаційними структурами, що займаються здійсненням правосуддя.

Організаційно-адміністративні зміни, які впроваджуються в умовах воєнного стану, охоплюють комплекс заходів, спрямованих на адаптацію режиму роботи суду через перерозподіл ресурсів, модифікацію організаційної структури та модернізацію процесуальних норм. Перерозподіл ресурсів передбачає не тільки зміну графіків роботи судових установ, а й оптимізацію внутрішнього розподілу завдань між працівниками судової системи, що забезпечує оперативне реагування на зростаючі вимоги сучасного правосуддя [4]. Зміни в організації судових засідань набувають особливої ваги, коли традиційні формати проведення засідань змінюються в бік використання дистанційних технологій, що дозволяють здійснювати судовий

розгляд цивільних справ за допомогою сучасних комунікаційних платформ, забезпечуючи тим самим не тільки оперативність, а й безперервність судового процесу.

Впровадження цифровізації через електронний суд сприяє підвищенню ефективності правосуддя, оскільки дозволяє забезпечити інтегрованість інформаційних систем, що сприяє швидкому обміну даними між учасниками процесу, а також підвищує рівень захисту конфіденційної інформації, що є надзвичайно важливим у контексті збереження доказової бази. Оптимізація процесуальних норм для оперативного судового розгляду цивільних справ здійснюється через перегляд і модернізацію існуючих процедур, що забезпечує їх відповідність сучасним вимогам, коли кожна справа розглядається з урахуванням специфіки воєнного стану, що характеризується необхідністю швидкого реагування та оперативного прийняття рішень [5]. Враховуючи зазначені аспекти, нормативно-правова база разом із організаційно-адміністративними змінами становлять фундамент для забезпечення стабільного функціонування цивільного судочинства у період воєнного стану, оскільки правове регулювання, що базується на комплексному аналізі законодавчих актів і процесуальних норм, дозволяє не лише оперативно адаптуватися до умов надзвичайного стану, але й зберегти принципи справедливості, доступу до суду та захисту прав людини, що є беззаперечним підґрунтям для підтримання високого рівня довіри до системи правосуддя в умовах сучасних викликів.

У контексті сучасних викликів, що постають перед судовою системою України в умовах воєнного стану, організаційно-адміністративні зміни набувають особливої ваги, оскільки перерозподіл ресурсів, що здійснюється з метою оптимізації режиму роботи суду, включає комплекс заходів щодо ефективного управління кадровими та матеріальними ресурсами, що дозволяє забезпечити оперативний розгляд цивільних справ із забезпеченням належної доказової бази, яка підтверджує позиції сторін, зокрема позивача та відповідача, та сприяє підтриманню принципів справедливого судочинства [6]. Сучасна практика свідчить, що зміни в організації судових засідань здійснюються через впровадження нових підходів до перерозподілу завдань, коли оптимізація графіків роботи та адаптація внутрішніх процесів дозволяють забезпечити оперативність прийняття судових рішень у складних умовах, що характеризуються високою динамікою зовнішнього середовища, а також враховують вимоги щодо захисту прав людини.

Використання дистанційних технологій та впровадження цифровізації, що знаходить своє відображення у системі електронного суду, дозволяє організувати судовий процес таким чином, щоб забезпечити оперативний обмін інформацією між усіма учасниками процесу, що включає представлення доказів і документів через інтегровані інформаційні системи, що, в свою чергу, сприяє збереженню високого рівня доказовості та гарантує прозорість досудового розгляду справ [7]. Завдяки застосуванню дистанційних технологій судові засідання проводяться у режимі відеоконференцій, що дозволяє забезпечити оперативність процесу та підтримати доступ до суду навіть за умов обмеженої мобільності, що є важливим аспектом забезпечення справедливості та ефективного захисту інтересів усіх учасників судового процесу.

Оптимізація процесуальних норм здійснюється шляхом ретельного перегляду положень процесуального кодексу, що регулюють судовий процес, із залученням сучасних методів аналізу та впровадження інноваційних підходів до організації судових засідань, коли кожне судове рішення ґрунтується на комплексному аналізі доказів і дотриманні процесуальних аспектів, що сприяють оперативному розгляду цивільних справ. Під час впровадження таких заходів увага приділяється не лише технічним аспектам цифровізації, але й організаційним

змінам, які дозволяють забезпечити баланс між традиційною моделлю роботи суду та сучасними тенденціями, що зумовлюють використання дистанційних технологій. Завдяки такому підходу забезпечується не лише оперативність досудового розгляду справ, але й створюється сприятливий правовий клімат для реалізації принципів справедливого судочинства, коли кожне судове засідання організовується з урахуванням потреб усіх сторін, що беруть участь у процесі, та забезпечує їхній доступ до належної доказової бази.

Сукупність організаційно-адміністративних змін, що включає перерозподіл ресурсів, зміну організації судових засідань та активне впровадження цифровізації через електронний суд, сприяє формуванню ефективної моделі роботи судової системи в умовах воєнного стану, коли забезпечення оперативного судового розгляду справ та дотримання процесуальних норм набувають особливої актуальності. Завдяки впровадженню заходів судова система демонструє здатність адаптуватися до нових викликів, що дозволяє не лише оперативно реагувати на зовнішні зміни, але й підтримувати високий рівень довіри до судового процесу, забезпечуючи таким чином реалізацію принципів справедливого судочинства та гарантії доступу до суду для всіх учасників цивільних справ.

У сучасних умовах воєнного стану забезпечення прав учасників судового процесу набуває особливої актуальності, оскільки гарантії доступу до суду для кожної сторони, серед яких позивач, відповідач та інші учасники, створюють основу для реалізації принципів справедливості та законності, що є наріжним каменем цивільного судочинства в Україні. Система захисту прав людини в судовому процесі формується на базі встановлених нормативних актів, які визначають не лише загальні принципи організації судового розгляду справ, але й передбачають механізми оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища, що впливають на доступ до суду [8]. В умовах, коли зовнішні загрози змушують органи правосуддя адаптувати свої процедури, забезпечення рівноправного доступу до суду набуває особливого значення, адже навіть незначні порушення цього принципу можуть призвести до невідповідності прийнятих судових рішень вимогам справедливості, що негативно впливає на довіру до судової системи.

Окрім гарантії доступу, важливим аспектом захисту прав учасників процесу є забезпечення належної доказової бази, яка формується на основі зібраних матеріалів та документальних свідчень, що підтверджують позиції сторін. Сучасна практика свідчить, що ефективний досудовий розгляд справ сприяє оперативному виявленню суттєвих обставин, коли судове засідання організовується з використанням дистанційних технологій, що дозволяє проводити розгляд цивільних справ із залученням сучасних інформаційних систем та інструментів цифровізації [9]. Використання електронного суду та інтегрованих інформаційних платформ забезпечує не тільки швидкий обмін даними між учасниками судового процесу, але й сприяє збереженню доказів у належному форматі, що гарантує дотримання процесуальних норм, встановлених процесуальним кодексом, і, таким чином, дозволяє підтримувати високий рівень доказової бази.

Особливу увагу приділено організації ефективного досудового розгляду справ, що характеризується як оперативним прийняттям судових рішень, так і забезпеченням прозорості та доступності інформації для позивача, відповідача та інших учасників процесу [10]. Інтеграція цифрових інструментів з традиційною системою судочинства забезпечує створення умов для оперативного обміну інформацією між учасниками процесу, що дозволяє суду своєчасно реагувати на виклики сучасності та підтримувати високі стандарти доказової бази.

Особливості судового процесу в умовах воєнного стану набувають особливої значущості в контексті необ-

хідності адаптації традиційних механізмів організації цивільного судочинства до умов надзвичайного режиму, коли державні інститути, зокрема суд, змушені оперативно реагувати на виклики зовнішнього середовища, зберігаючи при цьому принципи справедливого судочинства та забезпечуючи належну доказову базу для прийняття обґрунтованих судових рішень. Гнучкість процесуальних норм, які регламентують судовий процес, дозволяє здійснювати оперативний розгляд цивільних справ з урахуванням специфічних умов воєнного стану, що проявляється у можливості перегляду та модернізації положень процесуального кодексу з метою оптимізації організації судових засідань та оперативного досудового розгляду справ. Сучасна практика свідчить про те, що інтеграція цифровізації через електронний суд сприяє не лише швидкому обміну інформацією між усіма учасниками процесу, серед яких позивач, відповідач та інші сторони, а й забезпечує збереження доказів у належному форматі, що є запорукою достовірності прийнятих судових рішень.

Організація ефективного досудового розгляду справ у умовах воєнного стану характеризується комплексним підходом до збору доказів, коли процесуальні аспекти стають основою для формування належної доказової бази, що підтверджує позиції учасників цивільного судочинства. Процес включає ретельний аналіз матеріалів, зібраних під час попередніх стадій судового розгляду, що дозволяє суду своєчасно виявити суттєві обставини, здатні вплинути на остаточне рішення. Інноваційні технології, застосовувані в електронному суді, сприяють оперативному збору та обробці доказів, що позитивно впливає на ефективність досудового розгляду справ і знижує ризик затримок, які можуть виникнути через обмеженість фізичної присутності учасників процесу в умовах надзвичайного режиму. Завдяки цьому забезпечується не лише оперативність, але й підвищується якість доказової бази, що є критично важливим для прийняття справедливих судових рішень.

Взаємодія між усіма учасниками судового процесу, до складу яких входять суд, позивач, відповідач та інші сторони, є ключовим чинником, що забезпечує оперативність і ефективність розгляду цивільних справ у складних умовах воєнного стану. Систематична комунікація між учасниками процесу сприяє інтеграції процесуальних аспектів з елементами цифровізації, що дозволяє створити єдиний інформаційний простір для обміну даними, забезпечуючи тим самим високу якість та оперативність прийняття судових рішень. Кожне судове засідання організовується відповідно до вимог процесуального кодексу, що передбачає чітке регламентування етапів розгляду справ, що, у свою чергу, дозволяє забезпечити прозорість судового процесу та дотримання принципів справедливості. В умовах, коли зовнішні виклики змушують судову систему до модернізації своїх механізмів, ефективна взаємодія між усіма сторонами, що беруть участь у процесі, забезпечує можливість оперативного реагування на зміни в обставинах, сприяючи тим самим підтримці високих стандартів доказової бази та реалізації принципів справедливого судочинства.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

На основі проведеного дослідження адміністративно-правових засад цивільного судочинства в умовах воєнного стану можна зробити висновок про те, що ефективна адаптація процесуальних норм, оптимізація організаційних механізмів роботи судової системи та інтеграція сучасних технологій цифровізації сприяють забезпеченню доступу до суду для всіх учасників процесу, включаючи позивача, відповідача та інші зацікавлені сторони, що в свою чергу дозволяє підтримувати високий рівень доказової бази та гарантувати принципи справедливого судочинства. Аналіз нормативно-правової бази, організаційно-адміністративних змін, що передбачають перерозподіл ресурсів, зміну організації судових засідань і впровадження дистанційних технологій, свідчить про те, що сучасний судовий

процес в умовах надзвичайного стану вимагає системної модернізації, спрямованої на забезпечення оперативності та ефективності розгляду цивільних справ. В умовах змін зовнішнього середовища та підвищених вимог до захисту прав людини кожне судове рішення має базуватися на ретельному аналізі доказів, що забезпечує високий рівень достовірності прийнятих судових рішень, а інтеграція електронного суду сприяє підвищенню оперативності судового розгляду справ.

Перспективи подальших досліджень полягають у роботі спеціалізованих законодавчих норм, що регламен-

тують порядок функціонування цивільного судочинства в умовах воєнного стану, а також у комплексному аналізі ефективності застосування дистанційних технологій та цифрових платформ, що забезпечують оперативний обмін інформацією між судом та всіма учасниками процесу. Особлива увага має бути приділена інтеграції традиційних процесуальних аспектів із сучасними технологічними рішеннями, що дозволяє створити єдиний інформаційний простір для забезпечення належного збору доказів і підтримки високих стандартів доказової бази, необхідних для прийняття справедливих судових рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: Закон від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Морозова К. Д. Організаційно-правові засади діяльності судів України в умовах воєнного стану. *Наукові записки* Серія: Право. 2023. Вип 15. с. 198-206 URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/364/367>
4. Паскар А. Законодавче регулювання діяльності адміністративних судів під час воєнного стану. *Адміністративне право і процес*. 2023. № 1 (40). С. 48–50. URL: <https://aplaw.net/index.php/journal/article/view/782>
5. Барабаш О.О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи Е-Суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2023. Вип. 1. С. 57-66. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5640>
6. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 70. С. 450–454. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/57.pdf
7. Щербак С.В., Кожевнікова А.В. Електронізація судочинства: сучасний стан та орієнтири розвитку електронного суду в Україні у світлі цивільного процесу. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. № 4. С. 238–242. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/57.pdf
8. Коверзнев В.О., Шеремет О.С. Проблеми судового захисту прав осіб в умовах воєнного стану. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 25–30. URL: <https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1079>
9. Владикін О.Н., Білоусова К.В., Кісіль А.В. Роль цифрових технологій у здійсненні цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2023. Т. 4, № 34. С. 349–360. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/4399>
10. Киргізова В.С., Сибільов Д.М. Особливості дистанційної участі у цивільному судовому процесі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 162–165. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/36>